

Agnieszka Błażek

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

blazek@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0002-4741-0985

TŁUMACZ MIĘDZY LITERACKOŚCIĄ A FACHOWOŚCIĄ. NA PODSTAWIE TŁUMACZENIA REPORTAŻU TENISOWEGO DAVIDA FOSTERA WALLACE’A NA JĘZYK POLSKI (TŁUM. JOLANTA KOZAK)

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RP.2024.001>

Zarys treści: Artykuł poświęcony jest przekładowi tekstów literatury pięknej łączących elementy literackie z fachowymi. Za Kalverkämperem (1998) rozróżniam wśród tych tekstów takie, które zawierają elementy fachowe, i takie, które mają fachowy charakter. Argumentuję, że dotychczasowe badania przekładowe dotyczące tego zagadnienia koncentrowały się głównie na tym pierwszym zjawisku, skupiając się w szczególności na przekładzie terminów specjalistycznych w tekście literackim. Nie prowadzono natomiast badań nad przekładem tekstów drugiego rodzaju. W artykule podejmuję próbę zgłębienia tego zagadnienia przy pomocy relacyjnych koncepcji literackości (Balcerzan 2013) i fachowości. Przedstawię pogłębioną analizę dwóch fragmentów tłumaczenia na język polski przez Jolantę Kozak reportażu *Profesjonalny artyzm tenisisty Michaela Joyce’a jako paradygmat pewnego ujęcia wyboru, wolności, dyscypliny, uciechy, groteskowości i pełni człowieczeństwa* Davida Fostera Wallace’a, spełniającego kryteria tekstu literackiego o charakterze fachowym. Przedstawię, jak analizować fachowość tekstu literackiego, oraz wykażę, jak tłumaczenie może zniekształcić literackość oryginału, jeśli naruszy jego fachowy charakter.

Słowa kluczowe: tłumaczenie literackie, fachowość w tekstach literackich, literackość i fachowość, komunikacja specjalistyczna

Wstęp

Przenikanie się literackości i fachowości w literaturze pięknej to zagadnienie, które ciągle „nie cieszy się powszechnym zainteresowaniem badaczy” (Linder 2020: 127, por. także Kalverkämper 1998: 717). W ujęciu literaturoznawczym dotyczy ono przemiany pojęcia literackości i nieliterackości (Balcerzan 2013, Bukowiecka 2022), w ujęciu przekładoznawczym zaś dotyczy strategii *rozpoznania* (diagnozy) relacji literackości i fachowości w tekście, sformułowania *zadania* (tj. ustalenia, co uznajemy za czynnik sensotwórczy w danej relacji lub sieci tych relacji w tekście) oraz *rozwiązania*, tj. propozycji przekładu (por. Barańczak ³2004: 9). To właśnie z perspektywy przekładu chciałabym przyjrzeć się bliżej relacji literackość – fachowość.

W niniejszym artykule omówię dwa przykłady takiej relacji pochodzące z reportażu tenisowego Davida Fostera Wallace’a w tłumaczeniu Jolanty Kozak na język polski *Profesjonalny artyzm tenisisty Michaela Joyce’a jako paradygmat pewnego ujęcia wyboru, wolności, dyscypliny, uciechy, groteskowości i pełni człowieczeństwa*. Reportaż ma charakter środowiskowy, autor prowadzi w nim obserwację turnieju w Montrealu, jednego z wysokiej rangi turniejów tenisowych rozgrywanych na kortach twardych Ameryki Północnej. Utwór ten należy do amerykańskiego nurtu tzw. Nowego Dziennikarstwa, idącego w kierunku spersonalizowanego pisarstwa reportażowego eksponującego przeżycia i emocje samych pisarzy (Paryż 2021: 70) i wykorzystującego techniki powieściowe (np. szczegółowy, realistyczny opis), aby stworzyć u odbiorcy wrażenie współuczestnictwa w wypadkach (Jeziorska-Haładyj 2013: 86 i nast.). W tym duchu David Foster Wallace, posługując się narracyjną autokreacją w roli dziennikarza, zaznacza w reportażu dwa ważne aspekty swojego pisarstwa: miłość do tenisa (w młodości był wyczynowym tenisistą zajmującym wysokie miejsce w rankingu juniorów) i znaczenie tenisa dla własnego sposobu pojmowania świata (por. Hetman 2021: 32). Można zatem przyjąć, że wyżej opisany reportaż jest przykładem przenikania się literackości i fachowości. Wybrane przeze mnie do analizy fragmenty jego tłumaczenia zidentyfikowałam jako przekład błędny, tj. ujawniający zachwianie ww. relacji skutkujące zniekształceniem istoty oryginału, co uznaję za naruszenie dominanty translatorycznej. Nie jest jednak moim celem wskazywanie

na błędy translatorskie¹, chodzi raczej o przekonujące pokazanie, w jaki sposób dokonywać identyfikacji fachowości jako czynnika sensotwórczego (dominanty translatorycznej) w danej relacji fachowości i literackości, jakie sygnały tekstowe na to pozwalają i co dzieje się w przetłumaczonym tekście, gdy tłumacz skupi się na walorach poetyckich tekstu *kosztem* fachowości. Analizę poprzedzę wstępem teoretycznym do zagadnienia przenikania się fachowości i literackości.

Elementy fachowe w przekładzie literackim – krytyczny ogląd dwóch założeń

Jak pokazują badania przekładoznawcze (np. Pieczyńska-Sulik 2010, Schmitzberger 2012, Jaworska-Biskup 2020, Skibińska 2020, Bednarczyk 2023), tłumacze mają świadomość istotnej roli, jaką pełnią elementy fachowe w przekładzie literackim (Linder 2020: 127). Podejmują zatem w akcie przekładu, jak pisze Linder (tamże), „wiele decyzji i wyborów, które balansują między skrajnościami: od sztywnej terminologii technicznej aż po językową wrażliwość”. Linder podkreśla znaczenie i wartość wiedzy oraz umiejętności tłumacza obejmujących szeroki zakres rzeczywistości językowej, jednak w przypadkach przenikania się literackości i fachowości z góry skazuje go na porażkę, co można wywnioskować z tak oto sformułowanego przez siebie zadania badawczego: „Interesuje mnie ustalenie, czy przełożono je [terminy] precyzyjnie, ignorując zatem z dużym prawdopodobieństwem bardziej ekspresywne literacko wybory leksykalne, czy raczej skupiono się na walorach poetyckich języka kosztem terminologicznej precyzji” (tamże). W myśl tak zadanego pytania tłumacz w przypadkach przenikania się fachowości i literackości stoi przed wyborem ze wszech

¹ W referacie *Tłumaczenie literackie i specjalistyczne (w jednym) z perspektywy analizy błędów tłumaczeniowych*, wygłoszonym na konferencji „Język w komunikacji, translacji i glottodydaktyce” (17.03.2022, online), przeprowadziłam analizę błędów tłumaczeniowych w tym samym reportażu w oparciu o pojęcie błędu w tłumaczeniu specjalistycznym. W analizie wykazałam wprawdzie wiele niedostatków tłumaczenia i usystematyzowałam typy błędów, jednak narzędzie analityczne nie pozwoliło odpowiedzieć na pytanie, „jak to się stało, że popełniono taki błąd i co z tego wynika”, co uznałam za niedostatek narzędzia i co skłoniło mnie do sięgnięcia po inne narzędzia analityczne.

miar niesatysfakcjonującym, albowiem w przekładzie wybiera fachowość (utożsamianą przez Lindera z terminologią) *kosztem* literackości lub literackość *kosztem* fachowości. Takie stanowisko zawiera dwa założenia, które wymagają szerszej dyskusji.

Krytyczny ogłód założenia pierwszego: literackość to niezwykłość

Uznanie, że tłumacz, dokonując przekładu fachowych elementów leksykalnych w tekstach literackich, może swobodnie dokonać wyboru leksyki bardziej ekspresywnej, aby nadać językowi przekładu efekt poetyckości, nosi w sobie założenie modelowego artyzmu utworów literackich, tj. ich obrazowości, nadorganizacji, ludyczności itp., rodzących niezwykłość (por. Balcerzan 2013: 56). Konsekwencją tego założenia są przypadki, w których jako tłumacze – cytując Balcerzana (tamże) – „ułatwiamy sobie życie, koncentrując się na dominantach poetyki i zakładając, iż widoczne w dziełach odchylenia od normy artyzmu można spokojnie wziąć w nawias”. Tymczasem owe „odchylenia od normy artyzmu”, w czym mieszczą się także specjalistyczne formy komunikacji², mogą charakteryzować literackość, a ich „wzięcie w nawias” w przekładzie lub rezygnacja z nich na rzecz poetyckości skutkuje zniekształceniem istoty oryginału (por. Kubaszczyk 2017: 72 i nast.).

Według Balcerzana (2013: 53) istotą literackości nie jest kwantytatywnie ujmowany zespół kwalifikatorów (tekstowych sygnałów) literackości o zdyscyplinowanej koherencji i funkcjonalności poetyckiej. Składniki te są substancjalnymi właściwościami tekstu, „nie ujawniają jednak literackości w sposób bezwyjątkowy i bezdyskusyjny” (tamże). Balcerzan wykładnika literackości szuka w relacjach między składnikami tekstu, w szczególności w relacji sprzecznościowej (antynomiczności) (tamże: 57). Jeśli zaś przyjmujemy stanowisko, że wykładnikiem literackości jest pewien szczególny rodzaj relacji między składnikami tekstu, składnikami o różnej funkcji,

² Specjalistyczne formy komunikacji są tu tylko przykładem, można w tym miejscu przywołać także dziecięce, ustne, potoczne formy komunikacji itd. O wyzwaniu, jakie stanowią dla tłumacza, pisze Kubaszczyk (2017: 72 i nast.), odwołując się do przykładu *Wojny polsko-ruskiej* Doroty Masłowskiej.

w tym poetyckiej i poznawczej, oznacza to, że w przekładzie nie można „ocalić” jednego *kosztem* drugiego, jak sugeruje to Linder w swoim pytaniu badawczym, bo jedno i drugie składniki muszą istnieć, aby zaszła między nimi relacja (sprzecznościowa). Nie znaczy to jednak, że w przekładzie nie można dokonywać przesunięć, a nawet opuszczeń tych składników³, nie naruszając dominanty translatorycznej, jak słusznie wskazuje Bednarczyk (2023: 42), mając na uwadze specjalistyczne (fachowe⁴) składniki tekstu:

W niektórych przypadkach [...] elementy [specjalistyczne] można pominąć [w tłumaczeniu], ponieważ nie tworzą one siatki semantycznej nadającej utworowi charakter specjalistyczny i nie przekazują czytelnikowi informacji istotnej dla zrozumienia go. W innych – budują łańcuch narzucający taki charakter, dlatego powinny zostać zachowane w wariantie przekładowym. Dzięki temu odwzorowana zostanie ta dominanta tłumaczonego tekstu, którą jest jego specjalny charakter.

Należy jednak zapytać, jak rozpoznać ten specjalny charakter tekstu, ową fachową „siatkę semantyczną”, którą będę nazywać w dalszej części tekstu w duchu komunikacji specjalistycznej „siatką konceptualną”. Linder uznaje, jak wynika z przytoczonego wcześniej cytatu, że jej wykładnikiem jest terminologia, a zachowanie elementów fachowych w przekładzie wiąże się z precyzyjnym tłumaczeniem terminologii, tj., jak rozumiem, poszukiwaniem ekwiwalentów denotatywnych. W świetle wyników badań nad komunikacją specjalistyczną (m.in. Kalverkämper 1983, Baumann 1992, S. Grucza ³2013, Błażek 2018, Kalverkämper 2023) takie stwierdzenie jest od dawna uznawane za zbyt wąskie. Mimo to badania nad tłumaczeniem

³ Jak słusznie zauważa Iluk (2022) w odniesieniu do tekstów fachowych, dodawanie lub opuszczanie określonych elementów tekstu (odpowiednio: eksplicytacja lub implicytacja) może być wręcz obligatoryjnym działaniem translacyjnym.

⁴ W tekście posługuję się przymiotnikiem *fachowy* w odniesieniu do składników tekstu realizujących funkcje komunikacyjno-kognitywne w ramach danej dziedziny o charakterze specjalnym (innej niż codzienność /powszedniość/). W przypadku cytatów i parafraz posługuję się terminologią przyjętą w oryginale, nawiązując w nawiasie do własnych założeń terminologicznych. Świadomie rezygnuję w artykule z używania przymiotnika *specjalistyczny*, odwołującego się w swoim znaczeniu strukturalnym do leksemu *specjalista*, tj. *ekspert*. W odniesieniu do dalszej dyskusji dotyczącej pojęć *specjalistyczny*, *fachowy*, *profesjonalny* itp. odsyłam do artykułu Jarosz (2018).

elementów fachowych w literaturze pięknej nadal koncentrują się przede wszystkim na przekładzie terminologii.

Krytyczny ogląd założenia drugiego: fachowość to terminologia

Fachowość to za Kalverkämperem (1983: 130) charakterystyka sytuacji, działań, procesów, czynności, procedur, a także przedmiotów, obiektów i stanów rzeczy, która nie jest wielkością stałą tych sytuacji, działań itd., lecz wielkością im przypisywaną w procesie komunikacji. Fachowość ma strukturę relacyjną, a zatem przypisywanie jej sytuacjom, działaniom itd. dokonuje się przez komunikacyjnie (w tym językowo) wyrażone odniesienia do (1) uczestników tej komunikacji, (2) rzeczywistości oraz (3) tekstów jako rzeczywistych przejawów komunikacji językowej. Dopiero całokształt tych odniesień konstytuuje fachowość. Przyjmuje się, że fachowość odnosi się do specjalnych (ograniczonych) obszarów rzeczywistości, innych niż codzienność (powszedniość), ale nie ma potrzeby wyodrębniania takiej granicy, a według Kalverkämpera (2016: 757) jej wyodrębnianie nie jest nawet zasadne („właściwie nic już nie jest typowoiefachowe”⁵). Fachowość w warstwie wyrażeniowej manifestuje się w tekstach. To stwierdzenie wystarczy, aby zdać sobie sprawę, że w tekstach fachowość manifestuje się nie tylko przez terminologię, lecz jako współdziałanie elementów języka przynależnych do różnych poziomów jego struktury, a także elementów pozajęzykowych sprzężonych z tekstem (np. rysunek, zdjęcie).

Dla zobrazowania tego teoretycznego ujęcia posłużę się konkretnym przykładem z obszaru tenisa ziemnego jako zakresu rzeczywistości związanego z omawianym w niniejszym artykule reportażem. I tak uczestnicy komunikacji przypisują fachowość sytuacji wyrażonej terminem *uderzenie*, odnosząc ją do pewnego zakresu rzeczywistości, tj. do biomechaniki

⁵ W oryginale: „Eigentlich ist nichts mehr spezifisch unfachlich“. W innym miejscu Kalverkämper (2019: 159) zauważa, że opozycja (dychotomia) *fachowość-niefachowość* badana w językoznawstwie jako opozycja (dychotomia) *język ogólny-język specjalistyczny* nie ma racji bytu ze względu na zmieniający się charakter działalności (komunikacyjnej) człowieka, którą coraz bardziej charakteryzuje relacyjność (sieciowość), a nie opozycyjność (dychotomiczność).

ruchu w tenisie albo do techniki tenisowej, albo do reguł gry tenisowej. Jeśli odniosą ją do reguł gry, to rozumieją (wiedzą), że uderzenie służy *zdobyciu punktu w meczu tenisowym* i łączy się z pojęciami wyrażanymi nazwami przyrządów do gry *piłka*, *rakieta*⁶ i nazwą miejsca do gry *kort*. Termin *uderzenie* łączy też z doświadczeniem mówiącym, że do momentu zdobycia punktu zawodnicy zwykle wykonują uderzenia wielokrotnie, a zatem *prowadzą wymianę*. Zobrazowana w ten sposób fachowość odpowiada „siatce pojęciowej” i oznacza łączenie przez uczestnika komunikacji wyrażanych językowo elementów wiedzy (wiedza o roli *piłki*, *rakiety*, *kortu* w rozgrywkach tenisowych) i wyrażanego językowo uschematyzowanego doświadczenia (wielokrotne uderzenia jako *prowadzenie wymiany*) na tle określonej ramy interpretacyjnej (reguły meczu tenisowego)⁷. Warto zauważyć, że takie jednostki leksykalne jak *piłka*, *zdobyć punkt* nie odsyłają do pojęć z wyraźnie określoną treścią i zakresem (zdefiniowanych), lecz spełniają funkcję znaku pojęcia fachowego dopiero po odniesieniu ich do właściwej ramy interpretacyjnej i dopiero na jej tle są eksponentami fachowości.

Podstawowym eksponentem fachowości pozostaje terminologia⁸, będąc wyrażeniowym sygnałem strukturyzowania wiedzy. Jednak dla fachowych potencjałów pojęciowych uczestnicy komunikacji wykształcają także w drodze interakcji w ramach wspólnoty fachowej inne względnie stałe formy wyrażania charakteryzujące się utartością i rozpowszechnieniem. Na poziomie tekstemicznym są to gatunki tekstów, a w ich ramach – względnie stałe części wyrażeniowe (syntagmy, frazemy lub całe wypowiedzi), a nawet poszczególne wyrazy, których dobór determinowany jest konwencją tekstową, a nie definicją pojęcia (Błażek 2018, Iluk/Iluk 2020). Takie skonwencjonalizowane formy wyrażania są nie tylko świadectwem

⁶ Warto zauważyć, że leksemy *piłka*, *rakieta* kwalifikowane są w WSJP do kategorii tematycznej „życie codzienne”, a zatem dopiero po ich odniesieniu do właściwego zakresu rzeczywistości można im przypisać cechę fachowości.

⁷ Taka terminologia musi przywołać na myśl semantykę rozumienia Fillmore’a (1985) z jej głównymi pojęciami sceny i ramy interpretacyjnej. Nie jest to skojarzenie niewłaściwe, lecz szersze jego omówienie na tle teorii komunikacji specjalistycznej wykracza poza ramy niniejszej publikacji.

⁸ Piszę o terminologii w jej najszerszym znaczeniu, odwołując się do rozważań Gajdy o istocie terminu i zróżnicowaniu terminów (Gajda 1990: 37 i nast.).

strukturyzowania wiedzy i doświadczeń, lecz także świadectwem typowej praktyki komunikacyjnej danej wspólnoty fachowej. Są, obok terminologii, rodzajem infrastruktury lingwistycznej, powstałej nie tyle w drodze operacji intelektualnych zorientowanych na język (w szczególności w drodze definiowania pojęć), lecz w wyniku *swoistego* postrzegania rzeczywistości, *swoistego* przetwarzania informacji i *swoistego* sposobu ich wyrażania w działaniach (komunikacyjnych) w powtarzalny sposób, są częścią *kultury fachowej* (Kalverkämper 2016) danej wspólnoty⁹. Poniżej przedstawiam fragment zaczerpnięty z analizowanego reportażu (wraz z tłumaczeniem) będący przykładem typowej *widzianej, ale niedostrzeganej* (Garfinkel 2007: 53) tenisowej praktyki komunikacyjnej, która ujawnia się w pełni dopiero w momencie jej naruszenia w przekładzie:

Oryginał	Tłum. Jolanta Kozak
The stroke itself is completely horizontal, so Joyce can hit through the ball while <u>it's well out in front of him</u> (Foster Wallace 1997: 232 [podkreślenia moje – A.B.]).	Uderzenie jest horyzontalne, więc Joyce trafia piłkę <u>daleko przed sobą</u> (Foster Wallace 2016: 330 [podkreślenia moje – A.B.]).

Angielską frazę [*to hit the ball*] *well out of [the player]* skonwencjonalizowano w (mówionych) tekstach z zakresu techniki tenisowej, w szczególności w tekstach o charakterze dydaktycznym, na określenie optymalnej odległości zawodnika do piłki w trakcie uderzenia w fazie kontaktu piłki z rakietą. Polskim odpowiednikiem spełniającym kryteria semantyczne oraz kryteria zachowania konwencji stylistycznych jest fraza *uderzyć/trafić piłkę wyraźnie przed (sobą)*. Zastosowane w przekładzie Jolanty Kozak określenie *trafia daleko przed sobą* nie tylko narusza konwencję, lecz także nie zapewnia tekstowi spójności semantycznej w ramach ramy interpretacyjnej (technika tenisowa), albowiem jest niezgodne z wiedzą o mechanice uderzenia – *daleko przed sobą* oznacza, że zawodnik w trakcie uderzenia utraciłby prawdopodobnie równowagę i nie mógłby wykonać ruchu prawidłowo. Natura konwencji zakłada istnienie alternatywnych wyrażen,

⁹ Więcej o kulturowym wymiarze komunikacji specjalistycznej piszę w artykule *Mechanizmy harmonizacji terminologii wielojęzycznej międzynarodowych procesów integracyjnych w obszarze społeczno-politycznym* (Błązek, w druku).

a zatem mamy np. uderzyć *idealnie* przed sobą, *nieznacznie* przed sobą itp. Są one zrozumiałe i pokazują chęć nadania wyrażeniu innej perspektywy (*idealnie* odwołuje się do jakości uderzenia, *nieznacznie* do konkretnej odległości do piłki), nie są jednak wyrażeniami skonwencjonalizowanymi¹⁰.

W przypadkach przenikania się literackości i fachowości w literaturze pięknej zadaniem tłumacza odnoszącym się do fachowości jest rozpoznanie nie tylko terminologii, lecz wszystkich opisanych wyżej tekstowych eksponentów fachowości oraz dokonanie ich przekładu z uwzględnieniem dominanty translatorycznej. Jeśli dominantą translatoryczną jest fachowy charakter tekstu, tłumacz musi w odniesieniu do tych fachowych elementów poszukiwać rozwiązań z jednej strony spełniających (1) kryterium spójności siatki pojęciowej, z drugiej – (2) kryterium zachowania konwencji stylistycznych, tak aby przekład nawiązywał do praktyki komunikacyjnej danego obszaru fachowego. To stwierdzenie nasuwa pytanie, czy istnieją kryteria pomagające rozpoznać, w jakim stopniu fachowość stanowi czynnik sensotwórczy w tekście literackim.

O przenikaniu się literackości i fachowości i jego konsekwencjach dla przekładu

Według Kalverkämpera (1998: 719) literackość i fachowość mogą przenikać się w tekście na czterech poziomach: conceptualnym (estetyka vs. pragmatyka), treściowo-tematycznym, formalno-tekstowym (gatunkowym) oraz tekstowo-językowym (retoryczno-stylistycznym). Przenikanie się tych dwóch wielkości w tekście tworzy wielowymiarowe kontinuum ich integracji. Integrację tę Kalverkämper rozumie jako relację elementów fachowych (wyróżnianych na wyżej wspomnianych poziomach) do *całości* tekstu literackiego. Przejawy integracji literackości i fachowości odniesionych do tekstu literackiego kumulują się wokół dwóch kategorii, które za Kalverkämperem (1998: 721) można określić jako:

¹⁰ Z braku korpusów z zakresu języka mówionego w obszarze tenisa odwołałam się w tym fragmencie analizy do znajomości komunikacji fachowej w ramach własnej praktyki trenerskiej jako licencjonowanego trenera Polskiego Związku Tenisowego oraz niemieckiego Deutscher Tennis Bund.

- elementy o charakterze fachowym w tekście literackim (w oryg. „Fachliches im literarischen Text”)
- fachowy charakter tekstu literackiego (w oryg. „Fachliches als literarischer Text”).

Pomiędzy tymi dwiema kategoriami istnieje jakościowe przejście (różnica jakościowa). Kalverkämper nie potrafi jednoznacznie wskazać wyróżnika takiego przejścia, dla jego ustalenia odwołuje się do recepcji tekstu przez czytelników. Z punktu widzenia przekładoznawstwa można przyjąć, że ten rodzaj „jakościowego przejścia” wyznaczany jest przez dominantę translatoryczną.

W kategorii pierwszej będziemy mieli do czynienia z wykorzystaniem form wypowiedzi fachowej, np. terminologii, form zautomatyzowanych, szablonów języka fachowego, i włączaniem ich do form literackich w konkretnych celach, np. w celu kontrastu czy deformacji, jak w poetyce parodii¹¹ (por. Bukowiecka 2020: 41 i nast.), lub w celach informacyjnych, np. poprzez stosowanie definicji czy nazw nomenklaturowych (por. Jaworska-Biskup 2020, Skibińska 2020).

Zaklasyfikowanie utworu do drugiej kategorii sytuuje natomiast dany tekst semantycznie na dominującym tle systemu pojęciowego określonej dziedziny. Dokonanie takiej wstępnej klasyfikacji tekstu często możliwe jest już na podstawie paratekstów i tytułu utworu. Z taką sytuacją mamy do czynienia w przypadku analizowanego w niniejszym artykule reportażu – w tytule widać ślady referencjalności w stosunku do obszaru treściowo-tematycznego tekstu, jakim jest tenis ziemny: *Profesjonalny artyzm tenisisty Michaela Joyce’a [...]*. Tytuł anonsuje jednak coś więcej niż prostą referencjalność tematyczną – z jednej strony zapowiada szczegółowe przed-

¹¹ Przykładem może być humoreska Juliana Tuwima *Ślusarz*, wykorzystująca przedwojenny żargon ślusarski z cechującymi go kalkami z języka niemieckiego. Istotne cechy tego utworu są zawarte w samym użyciu szablonowych wyrażeń żargonowych przez ślusarza i dialogowym ich imitowaniu przez klienta. Klient, imitując żargon, przypisuje sobie jedynie na mocy fachowej konwencji językowej umiejętności zawodowe, których nie posiada. Zaskakuje tym ślusarza, a nawet wywołuje jego szacunek. Tuwim przetwarza zatem szablonowe elementy żargonu, parodiując społeczną tendencję do uznawania, że wyznacznikiem statusu, wiedzy i umiejętności człowieka może być/jest język zawodowy, także żargon zawodowy, którym ten się posługuje. Można przyjąć, że tłumaczenie takiego utworu wymagałoby nie tyle przełożenia żargonu ślusarskiego, ile znalezienia w języku docelowym żargonu o równie schematycznej budowie i nacechowaniu.

stawienie tenisowych umiejętności konkretnego zawodowego tenisisty, które pozwalają mu tworzyć rzeczy piękne, ale i same w sobie stanowią rzecz piękną, chodzi bowiem o *profesjonalny artyzm* tenisisty. Z drugiej strony tytuł zapowiada, że owe tenisowe umiejętności wyznaczają pewien konkretny horyzont poznawczy, tj. stanowią „[...] paradygmat pewnego ujęcia wyboru, wolności, dyscypliny, uciechy, groteskowości i pełni człowieczeństwa”, jak mówi druga część tytułu. A zatem tenisowa fachowość i jej językowe przejawy nie będą tu jedynie instrumentem obrazującym zamysł/intencję autora, lecz działaniami językowymi będącymi wynikiem świadomie ukierunkowanego postrzegania rzeczywistości wraz z ukierunkowaną konceptualizacją tego, co postrzegane. Taka „obietnica” fachowości zawarta w tytule reportażu zostaje potwierdzona w paratekstach. Reportaż ten bowiem doczekał się kolejnej publikacji w zbiorze esejów i reportaży tenisowych *String Theory. David Foster Wallace on Tennis*, a we wstępie do tego tomu znajdziemy jasną informację dotyczącą znaczenia tematyki tenisowej w twórczości Wallace’a:

Foster Wallace pisał o tenisie, ponieważ ten temat dało mu życie [...] Pisał o tym [o tenisie] w utworach beletrystycznych, w esejach, tekstach prasowych i recenzjach. Tenis to temat najbardziej konsekwentnie przewijający się przez jego twórczość w jej warstwie powierzchniowej [...] (Sullivan 2016: xi [tłum. moje – A.B.]).

Podsumowując, dwie wyżej wymienione kategorie klasyfikowania przejawów przenikania się literackości i fachowości są narzędziem pomocnym z perspektywy przekładowej, także krytyki przekładu, ponieważ pozwalają już na wstępie ocenić, czy fachowe elementy wyrażeniowe stanowią w tekście literackim jedynie narzędzie formalne lub informacyjne, czy też są wyrazem fachowej konceptualizacji świata, fachowego stylu myślowego (Fleck 1935) i jako takie muszą w przekładzie stanowić dominantę tłumaczeniową. Jak wykazałam, w przypadku omawianego reportażu mamy do czynienia z fachowym charakterem tekstu literackiego, a nie jedynie z elementami fachowości w tekście literackim. Jest to informacja wskazująca na *konieczność* właściwego odpoznanie fachowości w konkretnych przejawach jej przenikania się z literackością w tekście. Dokonam tego, stosując pogłębioną analizę tłumaczenia wybranych fragmentów tekstu wraz z odniesieniem tłumaczenia do oryginału.

Przykład 1: Odpoznavanie fachowości – kryterium siatki pojęciowej

Analizę rozpocznę od fragmentu otwierającego reportaż i w pierwszym kroku dokonam oglądu jego przekładu bez badania relacji łączącej go z oryginałem. Jak wykazałam już wcześniej, fachowość oryginału może być bowiem rozpoznawalna przez sytuacje naruszenia konwencji i naruszenia spójności siatki semantycznej w tłumaczeniu.

W wybranym fragmencie tłumaczenia fachowość w warstwie wyrażeniowej nie ujawnia się w terminologii, względnie ujawnia się w terminologii w bardzo niewielkim zakresie. Ujawnia się natomiast w wyrazach języka ogólnego określających ruchy tenisisty, które łącznie powinny tworzyć spójny opis czynności *rozpoczęcia rozgrywki tenisowej* określonej terminem *serwować*:

Gdy Michael Joyce z Los Angeles serwuje, gdy wybija piłkę, a jego twarz unosi się, by śledzić jej lot, wygląda, jakby się uśmiechał, lecz się nie uśmiecha – mięśnie okołoustne są napięte, tak jak i reszta ciała, by dosięgnąć piłki w najwyższym punkcie wybijania. Chce ją uderzyć maksymalnie wyprężony tuż przed sobą; chce trafić w piłkę mocno i nadać jej wystarczającą prędkość, aby uniknąć ambitnej odpowiedzi przeciwnika (Foster Wallace 2016: 308, tłum. Jolanta Kozak).

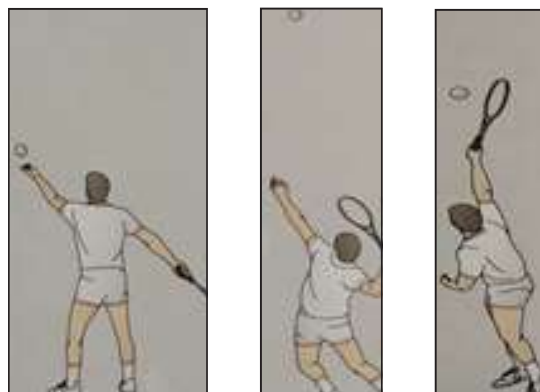
Nawet niezaznajomionego z tenisem czytelnika musi razić w tekście fakt, że wyrazy odniesione do ramy interpretacyjnej „serwować” w warstwie pojęciowej ujawniają niespójność, tj. są nielogiczne na tle szerszej ramy interpretacyjnej motoryki, pojmowanej jako zdolności człowieka do wykonywania ruchów. Spójność siatki pojęciowej narusza określenie (1) *wybijać* (piłkę), sugerujące impet, który powoduje, że piłka *szybko oddala się od* osoby wykonującej ruch wybijania. Trudno powiązać taki ruch z następnym w kolejności ruchem określonym czasownikiem (2) *dosięgać* („wyciągając rękę zbliżyć ją do czegoś” WSJP), jeśli rozumiemy szybkość i kierunek nadany piłce ruchem wybijania i nie próbujemy dopatrzeć się w czasowniku *dosięgać* znaczenia metaforycznego (*dosięgać wzrokiem*). Użycie kolejnych czasowników (3) *uderzyć*, *trafić* sugeruje jednak, że wbrew znaczeniu czasownika *wybijać* taka ekwilibrystyka jest możliwa, tj. że zawodnik jest w stanie dosięgnąć piłki wprowadzonej przez siebie z impetem

w ruch i szybko oddalającej się od niego, co więcej jest w stanie dosięgnąć jej oraz uderzyć i trafić w *najwyższym punkcie wybicia*. Nie da się zrozumieć takiej sekwencji opisywanych ruchów na tle jeszcze szerszej ramy interpretacyjnej, tj. tenisa jako popularnej gry raketowej, w której może brać udział każdy człowiek, a nie jedynie ten o umiejętnościach motorycznych wykraczających poza ludzkie możliwości.

W tym miejscu niezbędna jest konfrontacja zaprezentowanego fragmentu z oryginałem, w którym zaznaczyłam (podkreśleniem i odnośną cyfrą) wszystkie wyrażenia użyte na określenie sekwencji ruchu *rozpoczęcia rozgrywki tenisowej* (serwowanie) opisane w języku polskim, jak pokazałam wcześniej, wyrazami: (1) wybić, (2) dosięgać, (3) uderzyć, trafić:

When Michel Joyce of Los Angeles serves, when (1) he tosses the ball and his face rises to track it, it looks like he's smiling, but he's not really smiling – his face's circumoral muscles are straining with the rest of his body to (2) reach the ball at the top of the toss's rise. He wants to (3) hit it fully extended and slightly out in front of him; he wants to be able to hit emphatically down on the ball, to generate enough pace to avoid an ambitious return from his opponent (Foster Wallace 1997: 213 [oznaczenia cyfrą i podkreśleniem moje – A.B.]).

Sięgnięcie po oryginał ujawnia, że tłumaczka przetłumaczyła wyrażenie *toss the ball* jako *wybić piłkę* i (konsekwentnie) wypowiedź *to reach the ball at the top of the toss's rise* jako *by dosięgnąć piłki w najwyższym punkcie wy**bi**cia*, zniekształcając tym samym spójną sekwencję ruchów (serwowanie), która rozpoczyna się podrzuceniem piłki (*toss the ball*) oraz uderzeniem piłki w możliwie najwyższym punkcie podrzutu, co odzwierciedla poniższy rysunek, obrazujący ruch serwisowy w jego podstawowych sekwencjach i zaczerpnięty z podręcznika do gry w tenisa:

Rys. 1. Trzy podstawowe sekwencje ruchu serwisowego w tenisie (DTB 1995: 104f.)

Trudno sądzić, że tłumaczka nie zna znaczenia angielskiego czasownika *toss*, które Wielki angielsko-polski słownik PWN-Oxford (PWN-OXFORD) określa jako *rzucić*, *rzucać* lub *podrzucić*, *podrzucać* i nie przypisuje mu żadnego nacechowania. Oryginał nie operuje zatem jakąś wyjątkową formą przypisaną bardzo wąsko wyspecjalizowanej wiedzy (terminem), a więc i nie „sygnalizuje” tłumaczce ostrożności w zakresie fachowości. Być może dlatego tłumaczka uznała, że może pozwolić sobie na bardziej „artystyczne” (odwołuję się tu do wstępnych rozważań w tym artykule), nawet eksperymentalne (bo oddalające od realizmu przedstawianej sytuacji), wybory leksykalne. To jednak tylko hipotezy. Pewne jest natomiast, że tłumaczka nie rozpoznała na podstawie czasowników zamieszczonych w oryginale *znaczącego (pojęciowo spójnego) opisu sekwencji ruchów w tenisie (serwowanie)*. O takim błędzie – choć nie wśród tłumaczy, a pisarzy – opowiada anegdotycznie Józef Hen, wspominając początki własnego pisarstwa, formułując poniekąd wskazówkę dla pisarzy/tłumaczy dotyczącą zachowywania spójności pojęciowej w tekstach literackich noszących znamiona fachowości:

„Mały Przegląd” ogłosił wśród dzieci konkurs na powieść i ja napisałem dzieło w takim zeszyciku mającym może ze 20 stron. Powieść tenisową. W „Małym Przeglądzie” [...] pewnego dnia znalazłem [...] prośbę, żebym się w niedzielę zgłosił do redakcji. [...] Dotarłem do redakcji następnej niedzieli. Newerly [...] wyszedł zza biurka [...] przywitał się i pyta: „Czy ty widziałeś kiedyś mecz tenisowy”? Przyznałem, że nie, ale czytam „Przegląd Sportowy”... I on wtedy mówi, że trzeba pisać o tym, co się zna, bo u mnie cała intryga romantyczna kończyła się tym, że on i ona walczą ze sobą w finale tenisowego meczu. A więc dość wyraźnie wbrew regułom tego sportu¹².

Pozostaje rozstrzygnąć, czy w przytoczonym tłumaczeniu fragmentu reportażu, przykładzie przenikania się literackości i fachowości, została przekroczona granica, za którą „translatorska interpretacja jest nie tylko «gorsza» od jakiejś interpretacji «lepszey», ale również sama w sobie jest

¹² Wywiad z Józefem Henem *Trzech na jednego*, [w:] Zdanie. Pismo stowarzyszenia „Kuźnica” 2010/3–4, s. 7. <http://mbc.malopolska.pl/dlibra/docmetadata?id=82693&from=publication> (dostęp: 15.03.2024). Dowcip polega na tym, że w meczach singlowych (jeden na jeden) w turniejach tenisowych kobieta nie gra przeciwko mężczyźnie.

interpretacją obiektywnie «złą» (Barańczak 2004: 35). W konfrontacji z oryginałem wyraźnie widać, że u podstaw dominanty translatorycznej leży opis sekwencji ruchów, którego fachowość nie wynika z użycia terminologii, lecz ze spójnego odniesienia użytego w nim słownictwa do fachowego pojęcia tenisowego *serwowanie*. Naruszenie tej spójności sprawia, że opis sekwencji ruchów przestaje być sugestywny, bo jako opis ruchu, który jest motorycznie niemożliwy, przestaje mieć siłę oddziaływania na wyobraźnię czytelnika. A opis ten jest przecież punktem wyjścia dla literackiej „nadbudowy”, przykuwania uwagi czytelnika kolejnymi sugestywnymi detalami otaczającymi ruch podstawowy i powtarzalny: uśmiech, który uśmiechem nie jest, napięcie mięśniowe wyrażone opisem mięśni twarzy, koncentracja zawodnika wyrażona napięciem mięśni. Elementy owej nadbudowy tracą swój potencjał literacki (potencjał wynikający z relacji sprzecznościowych między elementami tekstu) w obliczu zestawienia ich z elementami fachowym obarczonymi błędem semantycznym. Wobec powyższego tłumaczenie przytoczonego fragmentu należy uznać za błędne.

Przykład 2: Odpoznavanie fachowości – kryterium konwencji stylistycznych

Kolejny przykład ilustrujący przenikanie się literackości i fachowości dotyczy fragmentu opisu meczu zawodnika nazwiskiem Washington przeciwko Andre Agassiemu, jednemu z najbardziej znanych tenisistów w historii zawodowego tenisa. Tym razem przedstawię oryginał i tłumaczenie w zestawieniu tabelarycznym:

Oryginał	Tłum. Jolanta Kozak
He's [Washington is] beautiful but doomed, because the slowness of the Stadium Court makes it impractical for anybody except a world-class net man to rush the net against Agassi, and Washington is not a net man but a power-baseliners. He stays back and trades groundstrokes with Agassi, and even though the first set goes to a tiebreaker you can tell it's a mismatch. Agassi has less mass and flat-out speed than Washington, but he has vision and timing that give his groundstrokes way	[Washington] Jest piękny, ale potępiony, ponieważ powolność kortu stadionowego sprawia, że nikomu oprócz światowej klasy siatkarza nie opłaca się podbiegać do siatki przeciwko Agassiemu, a Washington jest tylko siłowym baseballistą, a nie siatkarzem. Stoi w głębi kortu i wymienia podania z Agassim, ale choć pierwszy set kończy się remisem, widać, że zawodnicy są niedobrani. Agassi ma mniejszą masę i siłę podania niż Washington, ale ma wizję i wyczucie czasu,

Oryginał	Tłum. Jolanta Kozak
more pace. He can stay back and hit nuclear groundstrokes and force Washington until Washington eventually makes a fatal error. There are two ways to make a fatal error against Agassi: the first is the standard way, hitting it out or into the net or something; the second is to hit anything shorter than a couple feet inside the baseline, because anything that Agassi can move up on he can hit for a winner (Foster Wallace 1997: 251).	które przyspieszają jego niskie podania. Potrafi stać w głębi i walić nuklearne niskie piłki, zmuszając Washingtona do aktywności, aż ten popełni w końcu fatalny błąd. Fatalny błąd przeciwko Agassiemu można popełnić dwojako: metoda pierwsza jest standardowa: wałnąć prosto w siatkę; metodą drugą jest podać krócej niż do linii serwisu, bo jeśli Agassi dopada piłkę, to czyni ją zwycięską (Foster Wallace 2016: 354).

Analizę rozpocznę od oryginału, który można potraktować (zinterpretować) jako przedstawienie maestrii i artyzmu gry Agassiego wynikających z jego niepowtarzalnych atutów motorycznych, a przede wszystkim niezwykłej koordynacji wzrokowo-ruchowej (*vision*) oraz *timing*u (*timing*), czyli umiejętności idealnego koordynowania wszystkich ruchów ciała w momencie uderzenia piłki rakietą. Umiejętność ta pozwala na przyspieszenie lotu piłki, które u innych zawodników osiągnąć jest za pomocą masy ciała (*mass*) lub szybkości (*flat-out speed*). Prezentowany fragment łączy w warstwie wyrażeniowej terminy fachowe (jak wyżej w nawiasach oraz np. *groundstrokes*, *pace*, *winner*) z wyrazami i frazami socjolektalnymi charakterystycznymi dla odmiany mówionej języka tenisowego (żargonu) [*net man*, *power-baseliners*, *to rush the net*, *to give groundstrokes pace*, *set goes to a tiebreaker*, *stay back*, *move up on the ball*] oraz nacechowanymi emocjonalnie wyrażeniami języka ogólnego (*nuclear*, *fatal error*). Daje to efekt różnicowania stylów i rejestrów w obrębie języka tenisowego, a nawet ich przenikania się dla osiągnięcia swobody i jednocześnie wnikliwości opisu.

Porównanie oryginału z przekładem nie pozostawia wątpliwości, że w przekładzie tę szczególną grę stylów i rejestrów zagubiono. Za to wyeksponowaną w oryginale, obrazową w swojej strukturze słowotwórczej warstwę żargonową tłumaczka potraktowała jako przestrzeń swobody literackiej, sięgając nie tyle po adekwatne konwencje stylistyczne w języku polskim, ile – posługując się określeniem Lindera cytowanego na początku artykułu – po „własną językową wrażliwość”. Tabela nr 1 zawiera dwa przykłady ilustrujące ten problem w odniesieniu do zastosowanych w oryginale żargonowych nazw typów zawodników rozróżnianych w tenisie ze

względu na przyjętą przez nich taktykę gry. Autor reportażu wprowadza we wcześniejszych fragmentach tekstu nazwy stylów gry, dla których w języku angielskim wykształciły się nazwy zawodników je reprezentujących. Dla zrozumiałości wywodu przytoczę odpowiedni fragment tekstu w oryginale:

[...] there were two basic styles of top-level play. The “offensive” style is based on the serve and the net game [...]. The “defensive” or “baseline” style is built around foot-speed, consistency, and groundstrokes [...]. There is now a third way to play, and it tends to be called the “power-baseline” style¹³ (Foster Wallace 1997: 228 i nast.).

Jak widać, nazwy zawodników reprezentujących dany styl gry nie wykształciły się w języku angielskim według jednego schematu. Podczas gdy struktura nazwy *net man* aktywuje wiedzę o najczęstszej pozycji (*net*, tj. przy siatce) zawodnika grającego stylem ofensywnym (*offensive style*), nazwa *power baseliner* jest derywatem nazwy stylu gry (*power-baseline style*), a jej struktura aktywuje nie tylko wiedzę o pozycji na korcie (*baseline*, tj. na linii końcowej), lecz także cechę charakterystyczną uderzeń – siłę (*power*). W tabeli nr 1 prezentuję odnośne nazwy wraz z ich odpowiednikami przekładowymi oraz skonwencjonalizowanymi formami wyrażania tych nazw w języku polskim.

Tab. 1. Nazwy zawodników w zależności od reprezentowanego stylu gry tenisowej w oryginale i przekładzie reportażu *Profesjonalny artyzm [...]* oraz uzualne możliwości ich wyrażania w języku polskim

Oryginał	Przekład	Możliwości uzualne w języku polskim*
net man	siatkarz	woleista, (zawodnik) grający na/przy siatce, zawodnik z ciągiem do siatki, zawodnik biegający/chodzący do siatki, zawodnik grający wolejem, zawodnik grający stylem serwis-wolej, zawodnik ofensywny, (wartościująco) mistrz woleja/gry przy siatce
power baseliner	siłowy baseballista	zawodnik grający agresywnie z głębi kortu, zawodnik agresywnie uderzający, zawodnik grający z głębi kortu, zawodnik grający mocno/agresywnie

* Źródła materiału leksykalnego: Andrzejewski 2015, portal Tennis Net: www.tennis.net.pl.

¹³ [...] istniały dwa podstawowe style najwyższej klasy gry. Styl „ofensywny”, oparty na serwisie i woleju [...]. Styl „defensywny”, inaczej „gra z głębi kortu”, bazujący na szybkości

Jak pokazuje tabela, tłumaczenie na język polski dalekie jest od fachowego uzusu: *net man* jest „siatkarzem”, a *power baseliner* „siłowym baseballistą”. Tłumaczka odwołuje się do skojarzeń ze strukturą wyrażen angielskich i pod wpływem tych skojarzeń „zapożycza” z innych dyscyplin sportu nazwy zawodników, które pomogą jej metaforycznie określić postawy taktyczne tenisistów na korcie. Nie sięga po możliwości uzualne polskiego języka tenisowego, lecz kreatywnie tworzy okazjonalizmy, do których odczytania czytelnik polski musi posłużyć się wiedzą o polskim systemie językowym. I tak kreatywny zabieg językowy wywołuje niezamierzony w oryginale efekt ironii. Nazwy te bowiem – oderwane od obszaru rzeczywistości, do którego zwykle się odnoszą – implikują konkretne charakterystyki osób, łącząc je z ocenami i wzorami zachowań, niekoniecznie pozytywnych, np. baseballista to także osoba posługująca się baseballlem, kijem używanym w bójkach lub napadach (WSJP).

W podobny sposób w tłumaczeniu wyrażen określających ruch (ciałem, rakietą) do piłki zrezygnowano z adekwatnych stylistycznie wyrażen konwencjonalnych w języku polskim na rzecz użycia w tłumaczeniu czasowników nacechowanych:

Tab. 2. Czasowniki określające ruch ciała i ruch rakiety do piłki tenisowej w oryginale i przekładzie reportażu *Profesjonalny artyzm [...]* oraz uzualne możliwości ich wyrażania w języku polskim

Oryginał	Przekład	Możliwości uzualne w języku polskim*
move up on [a ball]	dopadać [piłki]	iść za piłką, iść do przodu (kortu), iść w kierunku siatki, atakować, atakować piłkę
hit [a ball]	walnąć	wykonać uderzenie, uderzyć, posłać/posyłać piłkę

* Źródła materiału leksykalnego: Andrzejewski 2015, portal Tenis Net: www.tenis.net.pl.

Określenie *dopadać* (piłki) sugeruje nieobecną w oryginale gwałtowność ruchu, natomiast *walnąć* implikuje ruch mało skoordynowany, za to „silny i głośny” (WSJP). Nie budzi to skojarzeń z estetyką i artyzmem

nóg, regularności i podaniach z linii końcowej [...]. Obecnie mamy także trzeci sposób gry, najczęściej nazywany „agresywną grą z głębi kortu” [tłumaczenie filologiczne moje – A.B.].

ruchów tenisisty, które stanowią dominantę tłumaczeniową przytoczonego fragmentu wyrażoną skrupulatnym, choć mającym cechy rejestru języka mówionego, fachowym opisem.

Powyższa analiza pokazuje jednoznacznie, że wzięcie w nawias fachowości, zastąpienie jej bardziej ekspresywnymi formami wyrażeniowymi pozbawiło tekst zamierzonego sensu, tj. wyrażenia podziwu dla kunsztu tenisisty zbudowanego literacko przez łączenie różnych rejestrów fachowości. W tłumaczeniu przedstawiany tenisista jest raczej walącym na oślep rakieta siłaczem niż artystą¹⁴ i należy go potraktować z ironicznym dystansem. Jako podsumowanie rozważań zamieszczam poniżej filologiczny przekład omawianego fragmentu własnego autorstwa:

Jest piękny, ale skazany na porażkę, ponieważ powolność kortu centralnego sprawia, że nikomu oprócz światowej klasy mistrza woleja nie opłaca się biec do siatki przeciwko Agassiemu, a Washington gra mocno z głębi kortu, nie gra wolejem. Stoi na linii końcowej i prowadzi wymiany z Agassim, i choć pierwszy set kończy się tiebreakiem, widać różnicę w umiejętnościach zawodników. Agassi ma mniejszą masę i szybkość niż Washington, ale ma za to umiejętność widzenia sytuacji na korcie i uderzania piłki w idealnym momencie, a to potęguje siłę jego podań. Potrafi stać na linii końcowej i zagrywać atomowe piłki, wywierając presję na Washingtonie tak długo, aż ten popełni w końcu fatalny błąd. Fatalny błąd przeciwko Agassiemu można popełnić dwojako. Metoda pierwsza jest standardowa: uderzyć prosto w siatkę; metodą drugą jest zagrać krócej, bo każdą krótszą piłkę, którą można zaatakować, Agassi zamienia w zagranie nie do obrony.

Zakończenie

Dotychczasowe badania nad przekładem tekstów literatury pięknej, w której widoczne jest przenikanie się literackości i fachowości, koncentro-

¹⁴ Mimo że przedstawiona analiza nie stanowi analizy błędów, nie mogę w tym krótkim oglądzie tłumaczenia wybranego fragmentu pominąć omówienia kilku rażących błędów terminologicznych, np. *groundstrokes* to uderzenia/podania piłki z głębi kortu (w tłumaczeniu: *niskie podania), *tiebreak* zaś nie jest remisem, ponieważ w tenisie każda partia musi przynosić rozstrzygnięcie na rzecz jednej ze stron. Jest to rozstrzygająca partia meczu określana w języku polskim za pomocą zapożyczenia *tiebreak*. Podobnie angielskie słowo

wały się głównie na przekładzie terminologii, czyli – jeśli odwołać się do kategorii przywołanych w niniejszym tekście – na elementach fachowych w tekście literackim. Reportaż tenisowy Davida Forstera Wallace’a jest natomiast *tekstem literackim o charakterze fachowym*. Oznacza to, że fachowość stanowi tu dominantę translatoryczną, co z kolei zakłada, że elementy fachowe tekstu są niezastępowalne, są „kluczem do całokształtu sensów” (Barańczak ³2004: 36), są cechami istotnymi utworu (Bednarczyk 2008: 13).

W niniejszym artykule zaproponowałam, w oparciu o analizę fragmentów tłumaczenia reportażu na język polski, dwa wyprowadzone z pojęcia fachowości sposoby analizy tekstu literackiego o charakterze fachowym dla potrzeb przekładowych: w oparciu o siatkę pojęciową i kryterium konwencji stylistycznych. Zwłaszcza to drugie kryterium, istniejące, ale nie zawsze dostrzegalnej praktyki komunikacyjnej, ujawniło się w pełni dopiero w momencie analitycznego ukazania jego naruszenia w przekładzie. Z tego powodu tym bardziej wartościowym narzędziem jest pogłębiona analiza błędów przekładowych, jaką zaproponowałam jako narzędzie badawcze. Relacyjna struktura pojęcia literackości, które to pojęcie przejęłam od Balcerzana (2013), pozwoliła natomiast ustalić, czy zachowanie wyrażeniowych przejawów fachowości w danym fragmencie tekstu jest bezdyskusyjnie konieczne, tzn. czy wchodzi z innymi elementami tekstu w relację decydującą o literackości tekstu. Powyższe techniki analizy nie są nieznane w przekładoznawstwie, w szczególności w krytyce przekładu (Sommerfeld 2016), jednak ich umieszczenie w zaproponowanej tutaj perspektywie relacyjnych pojęć literackości i fachowości ułatwi określenie, które z transformacji dokonywanych w tłumaczeniu można uznać za dopuszczalne, a które są – w przekładzie tekstów literackich o charakterze fachowym – niedopuszczalne.

Literatura

Andrzejewski W., 2015, Podręcznik trenera tenisa. Warszawa.

Balcerzan E., 2013, Literackość. Modele, gradacje, eksperymenty, Toruń.

timing w odniesieniu do koordynacji ruchowej ma swój odpowiednik w języku polskim w postaci zapożyczenia *timing*.

- Barańczak S., [1992] ³2004, *Ocalone w tłumaczeniu. Szkice o warsztacie tłumacza poezji z dołączeniem małej antologii przekładów*, Kraków.
- Baumann K.-D., 1992, *Integrative Fachtextlinguistik*, Tübingen.
- Bednarczyk A., 2023, Tłumaczenie poezji w perspektywie tłumaczenia specjalistycznego, „Między Oryginałem a Przekładem”, 1(59), s. 39–61.
- Błażek A., 2018, *Einheit in Vielfalt: der Bologna Prozess. Fachlexikologische und fachkommunikative Aspekte*, Berlin.
- Błażek A., w druku, Mechanizmy harmonizacji terminologii wielojęzycznej międzynarodowych procesów integracyjnych w obszarze społeczno-politycznym, „Academic Journal of Modern Philology”.
- Deutscher Tennis Bund [DTB], 1995, *Tennis Lehrplan. Band 1*, München.
- Fillmore Ch., 1985, Frames and the semantics of understanding, “Quaderni di Semantica”, VI(2), s. 222–255.
- Fleck L., [1935] 2006, *Powstanie i rozwój faktu naukowego. Wprowadzenie do nauki o stylu myślowym i kolektywie myślowym [Entstehung und Entwicklung einer wissenschaftlichen Tatsache. Einführung in die Lehre vom Denkstil und Denkkollektiv]*, [w:] *Psychosocjologia poznania naukowego. Powstanie i rozwój faktu naukowego oraz inne pisma z filozofii poznania*, Z. Cackowski i S. Symotiuk (red.), Lublin, s. 29–163.
- Garfinkel H., 2007, *Studia z etnometodologii*, tłum. A. Szulżycka, Warszawa.
- Grucza S., [2004] ³2013, *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego*, Warszawa.
- Hetman J., 2021, *Czyszczenie magazynów: The Broom of the System*, [w:] *Mistrzowie literatury amerykańskiej. David Foster Wallace, J. Hetman (red.)*, Warszawa, s. 29–48.
- Iluk J., 2022, Granice eksplicytacji i implicytacji w przekładzie tekstów prawa. „Wortfolge. Szyk słów”, 6, s. 1–16.
- Iluk J., Iluk Ł., 2020, Znaczenie ekwiwalencji tekstowo-normatywnej w przekładzie aktów prawnych i sposoby jej ustalania, „Studia Translatorica”, 11, s. 51–69.
- Jarosz B., O (nie)tożsamości pojęć język specjalistyczny, język specjalny, język fachowy, język profesjonalny, język zawodowy, profesjolekt, technolekt, „Polonica”, 38, s. 85–108.
- Jaworska-Biskup K., 2020, Problemy przekładu terminologii z zakresu prawa na podstawie wybranych polskich tłumaczeń sztuk Williama Szekspira, „Przekładaniec”, 40, s. 260–284.
- Jeziorska-Haładyj J., 2013, *Tekstowe wykładniki fikcji. Na przykładzie reportażu i powieści autobiograficznej*, Warszawa.
- Kalverkämper H., 1983, Textuelle Fachsprachen-Linguistik als Aufgabe, [w:] *Fachsprache und Fachliteratur* H. Kreuzer, B. Schlieben-Lange (red.), Göttingen, s. 124–166.

- Kalverkämper H., 1998, Fachsprachliche Phänomene in der Schönen Literatur, [w:] Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft, L. Hoffmann, H. Kalverkämper, H.E. Wiegand (red.), New York, s. 717–728.
- Kalverkämper H., 2016, Kulturwissenschaftliche Orientierung in der Fachsprachenforschung, [w:] Sprache – Kultur – Kommunikation. Ein internationales Handbuch zur Linguistik als Kulturwissenschaft, L. Jäger, W. Holly, P. Krapp, S. Weber, S. Heekeren (red.), Berlin, Boston, s. 757–770.
- Kalverkämper H., 2019, <Netz> als kulturanthropologische Komplexitätsgröße von Relationen – ein innovatives Konzept in der Fachkommunikationsforschung: Fachtextsorten–in–Vernetzung, [w:] Fachtextsorten–in–Vernetzung, H. Kalverkämper, K.-D. Baumann (red.), Berlin, s. 101–181.
- Kalverkämper H., 2023, Fachkommunikationsforschung in Bildungs-Verantwortung: Initiative für ein humanistisches Selbstverständnis als eine gesellschaftliche Vermittlungsdisziplin, [w:] Zukunftsformate der Fachkommunikationsforschung. Wissenstransfer – Bildung – Interlingualität, M. Adams, K.-D. Baumann, H. Kalverkämper (red.): Berlin, s. 77–161.
- Koper M., 2016, Język sportu – problematyka badawcza, [w:] A. Czapla, M. Koper (red.), Język i sport, Lublin, s. 13–40.
- Kubaszczyk J., 2017, Qualitätsbewertung einer Übersetzung – von der Ontologie zur Axiologie, „Glottodidactica“, 44, s. 55–75.
- Linder D., 2020, *Zbiorniki ze stęchłymi ściekami*: przekład specjalistycznej terminologii w powieści detektywistycznej, „Przekładaniec”, 40, s. 105–129.
- Paryż M., 2021, Rzekomo fajna rzecz, której nigdy więcej nie zrobię: narracyjna autokreacja i pryzmaty przedstawienia świata w reportażowych utworach Davida Fostera Wallace’a, [w:] *Mistrzowie literatury amerykańskiej*. David Foster Wallace, J. Hetman (red.), Warszawa, s. 69–84.
- Pieczyńska-Sulik A., 2010, Fachlexik in der literarischen Übersetzung, [w:] *Germanistische Linguistik extra muros. Aufforderungen*, I. Bartoszewicz, M. Dalmas, J. Szczęk, A. Tworek (red.), Wrocław–Dresden, s. 165–172.
- Schmitzberger E.M., 2012, Funktionen fachsprachlicher Elemente in fiktionalen Texten Daniel Kehlmanns Roman *Die Vermessung der Welt* im Vergleich mit der englischen Übersetzung, „trans-kom: Journal of Translation and Technical Communication Research”, 5(1), s. 139–156.
- Skibińska, E., 2020, Czy tłumaczona powieść kryminalna może uczyć historii? O przekładach *Śmierci w Breslau* i *Głowy minotaura* Marka Krajewskiego, „Przekładaniec”, 40, s. 70–87.
- Sommerfeld B., 2016, Übersetzungskritik. Modelle, Perspektiven, Didaktik, Poznań.

- Sullivan J.J., 2016, Introduction, [w:] *String Theory. David Foster Wallace on Tennis*, New York, s. X–XV.
- Taborek J., 2012, The language of sport: Some remarks on the language of football, [w:] *Informed teaching - premises of modern foreign language pedagogy*, H. Lankiewicz, E. Wąsikiewicz-Firlej (red.), Piła, s. 237–253.
- Wallace, D. F., [1995] 1997, Tennis Player Michael Joyce's Professional Artistry as a Paradigm of Certain Stuff about Choice, Freedom, Discipline, Joy, Grotesquerie, and Human Completeness, [w:] *A Supposedly Fun Thing I'll Never Do Again*, London, s. 213–255.
- Wallace, D. F., 2016, Profesjonalny artyzm tenisisty Michaela Joyce'a jako paradygmat pewnego ujęcia wyboru, wolności, dyscypliny, uciechy, groteskowości i pełni człowieczeństwa, [w:] *Rzekomo fajna rzecz, której nigdy więcej nie zrobię*, tłum. Jolanta Kozak, Warszawa, s. 318–358.
- Wallace, D. F., 2016, *String Theory. David Foster Wallace on Tennis*, New York.
- Wielki Słownik Angielsko-Polski PWN-Oxford [PWN-Oxford], 2002, Warszawa.
- Wielki Słownik Języka Polskiego [WSJP], P. Żmigródzki (red.), <https://wsjp.pl/>.

The translator between the literary and professional text dimensions. An analysis based on Jolanta Kozak's translation into Polish of a tennis essay by David Foster Wallace

Summary

The article focuses on translating literary texts that combine literary fiction with a professional writing style. The research to date has been concentrating on translation of literary texts with specialised language components, mostly specialist terms, rather than on the translation of literary texts with a professional semantic dominant. The article approaches this issue through the relational concepts of literary and professional dimensions. The former refers to a contradiction between textual exponents of language (Balcerzan 2013), while the latter refers to relationships between language users, objects of a specific domain, and texts. The study is based on an in-depth analysis of excerpts from Jolanta Kozak's Polish translation of David Foster Wallace's essay entitled "Tennis Player [...]", which is an example of literary journalism combining the writing styles discussed. The excerpts were identified as a "wrong translation", and a detailed explanation was provided. The study demonstrated how to analyse the professional dimension of a literary text and what happens to the final text when the professional dimension is sacrificed

for components with other functions (e.g., poetic), ultimately depriving the text of its literary dimension.

Keywords: literary translation, professional dimension in literary texts, literary dimension, specialised communication

